

Türk Dünyası Atasözlerinde Akrabalık İlişkileri ve Rollerini

Kinship Relations and Roles in The Turkic World Proverbs

İlke Altuntaş Gürsoy*

Öz

Kültürel bellek, benlik ve bilinci zaman ve mekân ötesine taşıma işlevini gerçekleştiren atasözleri aynı zamanda bu olgulara ait kültürel kodları dilsel göstergelerle sabitleyen kuralları içerir. Kültürü inşa eden, ikame ve idamesini sağlayan değerler, yapılar ve kurumlarla ilgili bakış açısı da bu sözlü kültür ürünlerinde ilkeler dizgesi olarak kendine yer bulur. Önemli bir kültürel gösterge olan akrabalık ilişkileri ulusların benliğinin bir parçasıdır. Türk dünyasında aile ve akrabalık ilişkilerine değer verilir. Aileye, akrabalık bağlarına verilen bu değer; akrabalık adları konusundaki çeşitliliğe yansır. Bu zenginliğin de dilin söz varlığı öğelerinden atasözlerine yansıdığı bilinmektedir. Çalışmada; ortak dil, tarih ve kültüre sahip olan Türk dünyasının atasözleri, akrabalık ilişkileri esasında özelleştirilerek ortak mirasın bu

Geliş tarihi (Received): 28-05-2024 Kabul tarihi (Accepted): 04-10-2024

* Doç. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yabancı Diller Yüksekokulu Türkçe Bölümü. Ankara-Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., Gendarmerie and Coast Guard Academy School of Foreign Languages Department of Turkish. altuntasilke@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-1394-5778

yönüyle ele alınması amaçlanmıştır. Atasözlerini akrabalık ilişkileri bağlamında özelleştirmenin, bu birlikteliği gözler önüne serme ve tanıtmaya açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın amacı; Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin akrabalık ilişkileri ve rolleri açısından incelenmesidir. Nitel yaklaşımla yapılandırılan çalışmanın veri kaynağını, atasözleri sözlüklerinde yer alan atasözleri oluşturmuştur. Veriler doküman incelemesiyle toplanmış ve içerik analiziyle çözümlenmiştir. Türk dünyasının atasözleri arasında karşılaştırma yapılmış ve akrabalık ilişkileriyle rollerinin atasözlerine nasıl yansıdığı, ortaklıklarıyla farklılıkları ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonucunda; Kazak ve Özbek atasözlerinde en çok evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rollerine, Kırgız atasözlerinde en çok çocuğun yeri ve değerine, Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde ise en çok anne-baba çocuk ilişkisine yönelik atasözlerinin yer aldığı belirlenmiştir. Ortak atasözlerinin varlığının, Türk dünyasının dil ve kültür birliğine ilişkin veriler sunması da çalışmanın sonuçları arasındadır. Türk kültürünün ortak bir unsuru olarak atasözleri daha çok incelenebilir ve ileride yapılacak farklı çalışmaların konusu olabilir.

Anahtar sözcükler: *akrabalık ilişkileri, kültürel miras, Türk dünyası atasözleri, Türk kültürü*

Abstract

Proverbs, which transfer cultural memory, self, and consciousness beyond time and space, also contain rules that fix the cultural codes of these phenomena with linguistic indicators. The perspective on values, structures, and institutions that construct, substitute, and sustain culture is also manifested in these oral culture products as a system of principles. Kinship relations, an important cultural indicator, are a part of the nation's identity. In Turkic world, family and kinship relations are valued. This value given to family and kinship ties is reflected in the diversity of kinship names. The richness of kinship names is reflected in proverbs, which are among the vocabulary elements of the language. This study aims to analyze the proverbs of the Turkic world, which has a common language, history, and culture, based on kinship relations. Analyzing proverbs in the context of kinship relations is deemed important to reveal and promote this common heritage. The aim of the study is an examination of the Turkish proverbs of Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, and Türkiye, in terms of kinship relations and roles. The data source of this qualitative study consists of the proverbs included in the proverb dictionaries. The data were collected by document review and analyzed by content analysis. A comparison was made between proverbs of the Turkic world, and how kinship relations and roles are reflected in the proverbs, with their commonalities and differences, were revealed. The results indicate that Kazakh and Uzbek proverbs mostly include kinship relations and roles formed by marriage, Kyrgyz proverbs mostly contain proverbs about the place and value of the child, and most of the Turkish kinship proverbs focus on parent-child relationships. In addition, these common proverbs provide data regarding the

linguistic and cultural unity of the Turkic world. Proverbs, as a common element of Turkish culture, can be examined further and may be the subject of future research with different foci.

Keywords: *kinship relations, cultural heritage, Turkic world proverbs, Turkic culture*

Extended summary

Proverbs fulfill the function of carrying cultural memory, self, and consciousness across time and space. These products of oral culture also contain the rules that fix the cultural codes of cultural memory, self, and consciousness with linguistic indicators. Therefore, the perspective of the values, structures, and institutions that build, sustain, and maintain culture finds a place in these oral narratives as a set of principles. One of the values that build culture is kinship. Family and kinship relations are very valuable in the Turkish culture. This value given to family and kinship relations is reflected in the diversity of proverbs, one of the elements of the vocabulary of the language, along with kinship names. Thus, in this study, the proverbs of the Turkic world, which have a common language, history and culture, are analyzed on the basis of kinship relations and the common heritage is discussed in this aspect. The aim of the study is to analyze Kazakh, Kyrgyz, Uzbek and Türkiye Turkish proverbs in terms of kinship relations and roles. In line with this purpose, the meaning category of the proverbs and how kinship ties and roles are reflected in the proverbs were determined. In addition, the proverbs of the Turkic world were compared and their commonalities and differences were revealed.

Analyzing the proverbs used in the Turkic world specifically based on kinship relations is important to reveal the unity among the Turkic states. In addition, it is expected that the examples of proverbs and their Turkish equivalents, which concretize the theoretical information in the study, can be a source for future research. The data source of the study, which was structured with a qualitative approach, consisted of proverbs in Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, and Türkiye Turkish proverb dictionaries. The data were collected through document analysis and analyzed through content analysis. In the process of data collection and analysis, the proverbs were marked with related names in the dictionaries. However, special attention was paid to ensure that these proverbs were in the context of kinship relationships and roles. The proverbs were first coded, and then these codes were categorized. The main categories were the place and value of parents, the place and value of children, the relationship between parents and children, other kinship relationships and roles, and the relationship between siblings. The proverbs were analyzed twice by the researcher and the codes from the first analysis were reviewed.

The analysis showed that Kazakh has a much higher number of proverbs referring to other kinship relations and roles than Kyrgyz, Uzbek, Türkiye Turkic proverbs. Similarly, proverbs about the relationship between elder brother and younger brother are more than the proverbs of other societies. The high number of proverbs about the relationship between

elder brother and younger brother reveals that the elder brother has an important position in Kazakh society and the value given to him. The abundance of proverbs about the father-child relationship also emphasizes the key position of the father in Kazakh culture in terms of the relationship with children. Uzbek has a large number of proverbs related to other kinship relations and roles, and there is a clear difference with the proverbs in other categories. Therefore, the prominence of proverbs about kinship relations established through marriage for these two societies shows that family building is not only between two people and that other members of the family are also involved and have a role. Uzbek proverbs emphasize positive relationships between siblings. Uzbek proverbs, which express positive relations between siblings, show that the bonds of brotherhood are strong and give advice for its continuation. Among Kyrgyz proverbs, the highest number of proverbs are in the category of the place and value of the child. Finally, in Türkiye Turkish proverbs, the highest number of proverbs related to the relationship between parents and children were found. The emphasis on mother-daughter and father-boy relationship in these proverbs can be related to the fact that the mother is the role model for the daughter and the father is the role model for the son.

A general evaluation of the proverbs of the Turkic world reveals that the male child is valued more and is considered superior to the female child. In proverbs, women come to the fore with the roles of mother, sister, wife and men with the roles of father, elder brother, wife. This position of men and women in the family is a valuable source for understanding society's perspective and expectations of them. There are also many proverbs containing information on husband-wife relationships. The role of the woman is mostly centered around her husband and child. These proverbs show that marriage is of great importance in Turkish culture and also point to a patriarchal social order. The proverbs of the Turkic world express in detail kinship relations, roles and responsibilities within the kinship bond; family structure, which is a smaller relationship unit, relations and roles within the family, and underline its importance in the Turkic world. As a valuable source, it provides information reflecting social and cultural values and norms. It teaches young generations to be deeply committed to family and kinship values by transferring information obtained through experience, observation and experiences. In this way, it contributes to community cohesion, unity of ideals and solidarity. Although there are some differences in the proverbs of the Turkic world, the existence of more similarities and even common proverbs with the same meaning reveals the common heritage and national identity of the Turkic world and reveals the commonality of language and culture. Therefore, the results of this study provide concrete data on the common cultural heritage. In addition, it also provides data for comparative studies to be conducted with different perspectives on proverbs. Clearly, as a common element of the Turkic world, proverbs should be further analyzed. In the studies to be conducted, proverbs can be treated by focusing on different themes and from different perspectives. Proverbs of other states of the Turkic world can also be included in the future studies.

Giriş

Atasözleri ait olduğu ulusun bilgi ve deneyimlerini, yaşantılarını, alışkanlıklarını aktarır. Kültürü inşa eden ve idame ettiren bu değerler, sözlü kültür ürünlerinden biri olan atasözlerinde kendine yer bulur. Ulusların sözlü kültür ürünleri arasında yaygın bir kullanıma sahip atasözleri, kültürel belleğin taşınmasına önemli katkılar sunma işlevini gerçekleştirir.

Atasözü, Türk Dil Kurumunun (2024) çevrim içi sözlüğünde “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz” olarak tanımlanmıştır. Aksan (2006: 141) atasözlerinin “bir dili konuşan ulusun maddi ve manevi kültürünü, yaşadığı ortamı ve yaşam koşullarını yansıttığını” belirtir. Özlü, ders veren söz varlığı öğeleri olduğunu da açıklar (Aksan, 2011). Bir başka atasözü tanımı “Atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü söz” şeklinde Albayrak (2009: 3) tarafından yapılmıştır. Aksoy’a (1993: 3) göre atasözleri “bir ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu yansıtır ve yol gösterir” ve her dilde kavram zenginliğini, anlatım gücünü yansıtan atasözleri bulunur.

Bir ulusun deneyim ve gözlemlerine dayanarak elde ettiği öğüt verici kazanımları aktaran bu sözlü ürünler, kuşaktan kuşağa aktarılırken büyük oranda sabit kalarak ama kimi zaman da değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Dolayısıyla bu kalıplaşmış özlü sözler, geçmişle günümüz arasında köprü kurma görevini üstlenmiştir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde (2003) belirtildiği üzere “somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve sözlü anlatımlar”dan biri sayılabilir. Bu bağlamda “geleneksel sözlü kültürün bir parçası olan atasözleri doğal olarak ‘gelenek’ ve ‘değişim/dönüşüm’ kavramlarıyla yakından ilişkilidir” (Çevik, 2019: 342). Atasözlerinin dinamiklik gösterdiğini ve ölü metinler olmadığını Başgöz (1995) de vurgular. Ancak bu değişim/dönüşüm sınırlı bir düzeydedir ve yine Çevik (2019) bu durumu, Türk kültüründe ataya ve atasözüne verilen değerle ilişkilendirir.

Halk edebiyatının somut bir örneği olan atasözleri, Türk kültürünün birer yönüdür (Boratav, 1982). Atasözlerinin, Türk devletleri arasındaki ortak dil ve kültürün en önemli kültürel göstergelerinden biri olduğu söylenebilir. Durbilmez’e (2021) göre Türk dünyasındaki ortak kültürel değerlerin ortaya koyulmasında başvurulacak ürünlerin başında gelmektedir.

Türk kültüründe özellikle aile ve akrabalık ilişkilerine değer verilmiştir. Türk dünyasının yüzlerce yıldır taşıdığı yüksek kültür unsurlarından biri, akrabalık bağlarıdır ve Aksan’a (2006: 32) göre “söz varlığı içinde üzerinde durulması gereken ilk unsurlardır”. Benzer bir görüş de Çobanoğlu’na (2004) aittir. O “bazı araştırmacıların, Türk dünyasının tarih boyunca öne çıkan özelliklerinden biri olan devlet kurma gücünün aile yaşantılarındaki sağlamlıkla ilişkili olduğunu ileri sürdüklerini” belirtmiştir (Çobanoğlu, 2004: 31). Bunu Kafesoğlu (1998: 228) da eski Türk toplumlarına dayandırmış ve “ailenin bütün toplumsal yapının çekirdeği durumunda” olduğunu ifade etmiştir. Hatta Türklerin, dünyanın dört bir yanına dağılımlarına rağmen varlıklarını korumalarının nedeninin, aile yapısına verdikleri büyük önemden kaynaklandığını; bunun bir kanıtının başka uluslarda rastlanmayan zenginlikte akrabalık ayrımlarını belirleyici sözcükler olduğunu da açıklamıştır. Bu bağlamda akrabalık

adları konusunda zenginlik, “Türklerin aileye verdiği büyük önemi göstermektedir” (Baykara, 2001: 153). Kısacası söz varlığında çok sayıda akrabalık adları yer almakta ve bazı akrabalık ilişkileri tek bir göstergeyle, ayrı ayrı kavramlarla karşılanmaktadır (Aksan, 2021). Dolayısıyla bu durum, dilin söz varlığı ögelerinden atasözlerine de yansımıştır.

Her atasözü “kendi ulusunun varlığının ve benliğinin aynasıdır” (Aksoy, 1993: 27). Aile ve akrabalıklar da bu benliğin bir parçası olduğundan bu çalışmada; ortak bir dil, tarih ve kültüre sahip olan Türkiye, Kırgız, Özbek ve Kazak Türklerindeki atasözleri konusunu akrabalık ilişkileri esasında özelleştirmenin; bu birlikteliği gözler önüne serme ve bu yönüyle tanıtma açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Kuramsal bilgilerin somutlaştırılması için atasözleri örneklerinin ve bunların Türkiye Türkçesine aktarılmış şekillerinin verilmesi önem arz etmektedir. Bu sayede çalışma, ileride yapılacak olan çalışmalara kaynak oluşturabilir. Bu çalışmaya alınan atasözlerinin dışında, yazılı kaynaklarda olmayan ancak halk arasında kullanılan ya da taranan sözlüklerde saptanmayan atasözlerinin olabileceği de belirtilmelidir.

Daha önce akrabalık adlarıyla kurulan ya da aile kurumu/değerleri ve aile bireyleriyle ilgili Kazak, Kırgız, Özbek atasözlerinin incelendiği; bunların yanı sıra söz konusu atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki atasözleriyle karşılaştırılarak aile ve akrabalık ilişkileri bağlamında ele alındığı çalışmalar yapılmıştır (Abay Çelik, 2023; Adilbekova vd., 2021; Borodavchenko, 2018; Dıykanbayeva, 2017; Hirik, 2017; Kılınc, 2012; Ozharova ve Jakypbekova, 2021; Uçar ve Doğruer, 2016; Usubova, 2017; Yeraliyev, 2015). Her lehçe için ayrı ayrı ya da iki lehçenin karşılaştırılması biçiminde çalışmalar yapılmış olmasına rağmen; ulusal ve uluslararası alanyazında konunun bütüncül biçimde incelendiği başka bir çalışmaya, ulaşılabilen kaynaklar dâhilinde, rastlanmamıştır. Bu nedenlerle çalışmanın amacı; Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin akrabalık ilişkileri ve rolleri açısından incelenmesidir. Çalışmada, atasözlerinin hangi anlam kategorisinde yer aldığını, akrabalık bağları ile rollerinin atasözlerine nasıl yansıdığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

1. Yöntem

Nitel araştırma yaklaşımıyla yapılandırılan bu çalışmada; Kazak atasözleri için Gürsu'nun (2017) “Kazak Atasözleri”, İsmail ve Gümüş'ün (1995) “Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri”; Kırgız atasözleri için Çelik Şavk'ın (2018) “Kırgız Atasözleri”, Güngör ve Cailova Güngör'ün (1998) “Kırgız Atasözleri”; Özbek atasözleri için Mirzayev vd.'nin (2005) “O'zbek xalq maqollari”, Yoldaşev ve Gümüş'ün (1995) “Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri”; Türkiye Türkçesi atasözleri için ise Aksoy'un (1993) “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, Sertel'in (2014) “Konularına Göre Atasözlerimiz” sözlükleri ile Türk Dil Kurumunun (2024) çevrim içi “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” taranmıştır. Dahası Çobanoğlu'nun (2004) hazırladığı “Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü” de incelenmiştir. Çalışmanın veri kaynağını belirtilen sözlüklerde yer alan atasözleri oluşturmuştur.

Mirzayev vd.'nin sözlüğündeki atasözlerinin Türkiye Türkçesine aktarımında Erdem'in (2022) “Akrabalık Kavramları Bağlamında Özbek Atasözleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalesiyle Altunsoy'un (2022) “Özbek Türkçesindeki Aile Kavramı ile İlgili Atasözlerinin Anlam Bilimi ve Söz Dizimi Açısından İncelenmesi” ve Yatağan'ın (2010) “Özbek Halk

Atasözleri” başlıklı yüksek lisans tezlerinden yararlanılmıştır. Dahası hem Mirzayev vd.’nin sözlüğündeki atasözlerinin hem de anlaşılmayan Kazak ve Kırgız atasözlerinin anlamlarının çözümlenmesinde Türkiye’de ve yurt dışında yaşayan Kazak ve Kırgızlara başvurulmuştur.

Veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış; içerik analiziyle çözümlenmiştir. Sözlüklerde anne, baba, ana, ata, çocuk, evlat, kardeş, nine, dede, büyükanne, büyükbaba, babaanne, aneanne, torun, teyze, dayı, amca, hala, yeğen ve evlilik yoluyla kurulan akrabalıklardan gelin, damat, dünür, yenge, enişte, elti, görümce, kayın, kayınbirader, baldız, bacanak, kaynana, kayınvalide, kayınbaba, kaynata ile kadın, erkek, adam, karı, koca, eş, hanım, er sözcükleri taranmıştır. Bu akrabalık adlarının belirlenmesinde Gülensoy’un (1974) çalışmasından yararlanılmıştır. Sözlüklerde belirtilen akrabalık adlarıyla kurulan atasözleri işaretlenmiştir. Ancak bu atasözlerinin, akrabalık ilişkileri ve rolleri bağlamında olmasına dikkat edilmiştir. Bazı atasözleri durum tespiti biçiminde olduğu için işaretlenmemiştir. Atasözlerinde önce kodlamalara gidilmiş, sonrasında bu kodlar kategorileştirilmiştir. Atasözleri araştırmacı tarafından iki kez incelenmiş, ilk incelemedeki kodlar kontrol edilmiştir. Bu noktada Kazak, Kırgız ve Özbeklerin görüşlerine de başvurulmuş; kategorilerde bu doğrultuda düzenlemeye gidilmiştir.

Ana kategoriler “anne-babanın yeri ve değeri”, “çocuğun yeri ve değeri”, “anne baba-çocuk ilişkisi”, “diğer akrabalık ilişkileri ve rolleri”, “kardeşler arasındaki ilişki” olarak ortaya çıkmıştır. Anne-babanın yeri ve değeri kategorisinin alt kategorileri annenin yeri, anneye verilen değer, babanın yeri; anne baba-çocuk ilişkisinin alt kategorileri anne-kız çocuk ilişkisi, baba-erkek çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisi, anne-çocuk ilişkisi; çocuğun yeri ve değeri kategorisinin alt kategorileri çocuk sahibi olma, çocuğun eğitimi, çocuğa verilen değer, çocuk sevgisi, çocuğa anne-baba hakkındaki öğütler, kız çocuğuna verilen değer, erkek çocuğuna verilen değer, erkek çocuk-kız çocuk karşılaştırması; kardeşler arasındaki ilişkinin alt kategorileri büyük kardeş-küçük kardeş ilişkisi, abla-küçük kız kardeş ilişkisi, ağabey-küçük erkek kardeş ilişkisi, ağabey-küçük kardeş ilişkisi; diğer akrabalık ilişkileri ve rollerinin alt kategorileri evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rolleri, kan yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rolleri olarak belirlenmiştir.

Kadın, erkek, adam, karı, koca, eş, hanım, er sözcükleri için bir parantez açmak gerekmektedir. Evlilik sayesinde kurulan ilişkiler oldukları için bunlarla ilgili çok fazla atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerine çalışmanın kapsamı gereği özlü bir biçimde yer verilmiştir.

Öncelikle Kazak atasözlerine ilişkin belirlemelere yer verilmiştir. Bunu sırasıyla Kırgız, Özbek ve Türkiye Türkçesindeki atasözleri izlemiştir. Örnek verilen bazı atasözleri birden çok sözlükte yer almış olmasına rağmen bir sözlüğe gönderme yapılmıştır. Atasözleri ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekilleri sözlüklerde yer aldığı biçimiyle herhangi bir değişikliğe uğratılmadan yazılmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Kazak, Kırgız ve Özbekler ile görüşüldüğünde harflerin gösterimiyle ilgili farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Örneğin; Kazak atasözleri sözlüğünde η biçiminde yazılan harfi ñ, Özbek atasözleri sözlüğünde ñ biçiminde yazılan harfi ng, Kırgız atasözleri sözlüğünde ö biçiminde yazılan harfi o’ ve ğ biçiminde yazılan harfi g’ olarak yazdıklarını söylemişlerdir.

2. Kazak atasözlerine ilişkin belirlenmeler

Kazak atasözleri incelendiğinde; Kırgız, Özbek ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerine kıyasla çok daha fazla akrabalık ilişkileri ve rollerine atıfta bulunan atasözlerinin olduğu belirlenmiştir. Tüm kategorilerde atasözlerinin yer aldığı görülmüştür. En çok diğer akrabalık ilişkileri ve rolleri ile ilgili atasözleri bulunmaktadır. Aşağıda, en fazla atasözünün yer aldığı kategoriden en az atasözünün yer aldığı kategoriye doğru sıralama yapılmıştır.

Diğer akrabalık ilişkileri ve rolleri kategorisinde, kan yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rolleri ile ilgili atasözlerinin yaklaşık 6 katı kadar evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkisi ve rolleri saptanmıştır. Atasözlerinde dede, torun, dayı, yeğen, teyze, gelin, kaynana, kaynata, dünür, kayın, baldız, bacanak, elti, damat, enişte, yenge gibi birçok akrabalık adıyla kurulan, çeşitli ilişkileri ve rolleri yansıtan atasözleri aşağıdaki gibidir.

Ağayınıñ barda duşpanım joq deme, abısınıñ barda kündesim joq deme. (Akraban varken düşmanım yok deme, eltin varken rakibim yok deme.) (Gürsu, 2017: 294)

Ana jaqsılığın awırsañ bilersiy qayın jaqsılığın qıdırsañ bilersiy. (Ananın iyiliğini hasta olursan bilirsin, kaynın iyiliğini oturmaya gidince bilirsin.) (Gürsu, 2017: 299)

Baldız baldan da tätti. (Baldız baldan da tatlıdır.) (Gürsu, 2017: 320)

Jiyen mıñnan küyew jüzden ülken. (Yeğen binden, damat yüzden büyüktür.) (Gürsu, 2017: 365)

Üyinde atası bardıñ, berer batası bar. (Evinde dedesi olanın, edilecek duası vardır.) (Gürsu, 2017: 435)

Gelin ve dünür ile kurulan atasözlerinin çok olduğu belirtilmelidir. Aşağıdaki atasözlerinde bu durum örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Jaqsı kelinniñ qadirin bilmegen, jaman kelinniñ miyhnatın tartadı. (İyi gelinin kıymetini bilmeyen kişi, kötü gelinin azabını çeker.) (Gürsu, 2017: 364)

Jaqsı üyge tüsken kelin, kelin; jaman üyge tüsken kelin, telim. (İyi eve gelen gelin, gelindir; kötü eve gelen gelin, paydır.) (Gürsu, 2017: 364)

Qudandalınıñ malı bir, anıq dostıñ janı bir. (Dünürlerin malı birdir, hakiki dostların canı birdir.) (Gürsu, 2017: 412)

Qudandı qudayday sıyla. (Dünürüne tanrı gibi saygı göster.) (Gürsu, 2017: 412)

Akrabalık ilişkileri ve rollerine yönelik atasözlerinin içinde gelin-kaynana ile dayı-yeğen ilişkisine yönelik atasözlerinin varlığı da ele alınması gereken bir durumdur. Gelin-kaynana çatışmasını ve dayı-yeğen bağımlı ortaya koyan atasözleri aşağıdaki gibi örneklendirilebilir.

Jaqsı eneni jaman kelin jer qıladı, jaqsı kelin jaman eneni el qıladı. (İyi kaynanayı, kötü gelin toprak kılar; iyi gelin, kötü kaynanayı düzene sokar.) (Gürsu, 2017: 364)

Kelindi qayın eneniñ topırağınan jaratadı. (Allah gelini kaynananın toprağından yaratır.) (Gürsu, 2017: 379)

Nağası alğan torıqpas, jiyen alğan molıqpas. (Nağası “dayısı” olan kişi ümitsizliğe düşmez, yeğeni olan kişi zenginleşmez.) (Gürsu, 2017: 392)

Nağasımen küresse jiyeni jığılar. (Dayısıyla güreşirse yeğen yıkılır.) (Gürsu, 2017: 392)

Çocuğun yeri ve değeri kategorisi için *Qatıgez hannıñ jüregin para jibiter/Aşuwşañ äke jüregin bala jibiter. (Katı hanın yüreğini rüşvet yumuşatır/Sinirli babanın yüreğini çocuk*

yumuşatır.) (İsmail ve Gümüş, 1995: 257), *Balalı üy gülstan, balasız üy köristan. (Çocuklu ev gülstan, çocuksuz ev mezarlıktır.)* (Gürsu, 2017: 317), *Balalı üy bazar, balasız üy mazar. (Çocuklu ev şen, çocuksuz ev mezardır.)* (Gürsu, 2017: 317) atasözleri örnek olarak verilebilir. Bu kategorinin çocuk sahibi olma, çocuğa öğütler, çocuğun eğitimi, kız çocuğuna verilen değer, erkek çocuğuna verilen değer, erkek çocuk-kız çocuk karşılaştırması ve çocuk sevgisi gibi birçok alt kategorisinde de atasözleri vardır. Bunlar içinde çocuğun eğitimi ile çocuğa öğütlere yönelik atasözleri daha fazladır. Buna örnek olarak aşağıdaki atasözleri verilmiştir.

Ata-anañdı qurmettesej sen de sonday iygilik köresij. (Ana babana hürmet edersen sen de öyle iyilik görürsün.) (Gürsu, 2017: 308)

Ataña ne qılsañ aldña sol keler. (Babana ne yaparsan başına o gelir.) (İsmail ve Gümüş, 1995: 55)

Balanı aqırıp üyretpe, aqırın üyret. (Çocuğa bağırarak öğretme, yavaş yavaş öğret.) (Gürsu, 2017: 318)

Balanı jaqsılıqqa janastır, jamandıqtan adastır. (Çocuğu iyiliğe yaklaştır, kötülükten uzaklaştır.) (Gürsu, 2017: 319)

Erkek çocuk-kız çocuk karşılaştırmasında genellikle erkek çocuğunun kız çocuğuna göre daha değerli/üstün tutulduğu saptanmıştır. Buna örnek olarak *Qız össe üyge jut, ul össe üyge qut. (Kız büyüse ev için kutluktur, oğul büyüse ev için berekettir.)* (Gürsu, 2017: 408), *Ulıñdı alıp qız berse qorlağanı qudaydıñ, qızıñdı alıp ul berse sıylağanı qudaydıñ. (Oğlunu alıp kız verirse tanrının seni horlamasıdır, kızını alıp oğul verirse tanrının sana hürmet etmesidir.)* (Gürsu, 2017: 431) atasözleri sunulabilir.

Bir diğer kategori olan anne baba-çocuk ilişkisi için de örnek atasözleri verilmiştir.

Ata asqar taw, ana bawırındağı bulaq, bala jağasındağı quraq. (Baba dağın doruğu, ana onun bağırındaki pınar; çocuk ise kıyısındaki sazdır.) (Gürsu, 2017: 307)

Balanıñ uyatı äkege, qızdıñ uyatı şeşege. (Çocuğun utancı babaya, kızın utancı anayadır.) (Gürsu, 2017: 319)

Sıwdıñ bası bulaq bolsa da ayağı quyar teñizge, jaqsıdan jaman tuwsa da tartpay qoymas negizge (Suyun başında pınar olsa da sonunda denize dökülür, iyi insanın kötü çocuğu olsa bile ana babasına çeker.) (Gürsu, 2017: 417)

Bu kategorinin anne-kız çocuk ilişkisi, anne-çocuk ilişkisi, baba-erkek çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisi alt kategorilerinde de atasözleri vardır. Atasözleri daha çok baba-çocuk ilişkisine yöneliktir. Örnek olarak *Ata báyterek, bala japıraq. (Baba ulu çınar, çocuk yapraktır.)* (Gürsu, 2017: 307), *Ata käsibi, bala nasibi. (Ata mesleği, çocuğun nasibidir.)* (Gürsu, 2017: 307), *Atadan jaqsı ul tuwsa esiktegi basın törge aparar, atadan jaman ul tuwsa tördegi basın esikke aparar. (Babanın iyi oğlu olsa kapıdaki başını evin başköşesine götürür; babasının kötü oğlu olsa evin başköşesindeki başını kapıya götürür.)* (Gürsu, 2017: 309) atasözleri verilebilir.

Kardeşler arasındaki ilişki kategorisinde aşağıda örneklendirildiği gibi ağabey-küçük kardeş, ağabey-küçük erkek kardeş ve abla-küçük kız kardeş ilişkilerine yönelik atasözleri bulunmaktadır.

Ağasın körüp inisine bar, äpekesin körüp sıñlisin al. (Ağabeyini görüp erkek kardeşine var, ablasını görüp kız kardeşini al.) (Gürsu, 2017: 53)

Ağasına qaray inisi, apasına qaray siñlisi. (Ağabeyine göre erkek kardeşi, ablasına göre kız kardeşi.) (Gürsu, 2017: 293)

Apası kiygen tondı siñlisi de kiyedi. (Ablasının giydiği elbiseyi kız kardeşi de giyer.) (Gürsu, 2017: 302)

Jaqsı ağa orman, jaqsı ini qorğan. (İyi ağabey orman, iyi erkek kardeş hisardır.) (Gürsu, 2017: 362)

Ağabey-küçük kardeş ilişkisi ile ilgili atasözleri oldukça fazladır. Aşağıdaki atasözleriyle bu durum örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Ağa bor, ini tas. (Ağabey tebeşir, küçük kardeş taştır.) (Gürsu, 2017: 292)

Ağa jaqsı bolsa panası bar, jaman bolsa jabılar jalası bar. (Ağabey iyi olursa koruyuculuğu vardır, kötü olursa atılacak iftirası vardır.) (Gürsu, 2017: 292)

Ağası bardıñ, jağası bar. (Ağabeyi olanın, koruyucusu vardır.) (Gürsu, 2017: 292)

Anne-babanın yeri ve değeri kategorisindeki atasözlerinde daha çok anne ile babanın karşılaştırması yapılmıştır. Örnek olarak verilen atasözlerinde bu durumu görmek olanaklıdır.

Balağa ata qorğan, ana qurban. (Çocuğa baba korunak, ana kurbandır.) (Gürsu, 2017: 317)

Atanıñ salğan jolı bar, ananıñ tikken qolı bar. (Babanın gösterdiği yol var annenin diktiği kol var.) (Gürsu, 2017: 310)

Meyirimi mol ananıñ jüregi jılı, qolı keñ; keñ peyildi atanıñ jüzi jılı, jolı keñ. (Merhameti bol ananın yüreği sıcak, eli geniştir; cömert babanın yüzü sıcak, yolu geniştir.) (Gürsu, 2017: 391)

Aşağıdaki örneklerde görülebileceği üzere bu kategorinin annenin yeri, anneye verilen değer ve babanın yeri alt kategorilerinde de atasözleri yer almaktadır.

Altı ağa birigip äke bolmas, jeti jenge birigip ana bolmas (Altı ağabey birleşerek baba olmaz, yedi yenge birleşerek ana olmaz.) (Gürsu, 2017: 298)

Ana alağanınıñ ayası, aq şınardıñ sayası. (Ananın avuç içi, ak çınarın gölgesidir.) (Gürsu, 2017: 299)

Anandı Mekkege üş arqalap barsañ da qarızınan qutıla almaysıñ. (Anneni sırtında üç kere Mekke'ye götürsen bile ona olan borcundan kurtulamazsın.) (Gürsu, 2017: 300)

Ata, balanıñ qorğanı. (Baba, çocuğun kalesidir.) (Gürsu, 2017: 308)

Öz olma-üvey olmaya, çoklu akrabalık ilişkilerine, büyüğe saygıya ilişkin atasözleri yukarıda belirtilen kategorilerin dışında kalan atasözleridir. Bunların da örneklerini görmek olanaklıdır.

Äke ölse mülki mura, ağa ölse jeñge mura. (Baba ölse mülkü mirastır, ağabey ölse yenge mirastır.) (Gürsu, 2017: 347)

Ata turıp bala söylese şirkindiği, ağa turıp ini söylese erkindiği. (Baba durup çocuk konuşursa garipliğindedir, ağabey durup küçük kardeş konuşursa serbestliğindedir.) (Gürsu, 2017: 307)

Ögey bala tam artında jılaydı. (Üvey çocuk ev ardında ağlar.) (Gürsu, 2017: 394)

Kazak atasözlerinde vurgulanması gereken bir başka durum ise aile soyunun öneminin erkek çocuğuna verilen değerle ilişkilendirilmiş olmasıdır.

Ata ölip bala qalsa, muradına jetkeni./Bala ölip ata qalsa armanı ketkeni. (Ata ölip çocuğunun kalması, muradına ulaştığıdır/ Çocuk ölüp atasının kalması, ümidinin kaybolduğudur.) (İsmail ve Gümüş, 1995: 53)

Uli bardıj urpağı bar. (Oğlu olanın nesli vardır.) (Gürsu, 2017: 430)

3. Kırgız atasözlerine ilişkin belirlemeler

Kırgız atasözleri de incelenmiş ve sonucunda tüm kategorilerde atasözlerinin olduğu saptanmıştır. En çok atasözü çocuğun yeri ve değeri kategorisindedir. Aşağıda, en fazla atasözünün yer aldığı kategoriden en az atasözünün yer aldığı kategoriye doğru sıralama yapılmıştır.

Çocuğun yeri ve değeri kategorisine yönelik *Balahuu üy külüstön./Balasız üy körüstön. (Çocuklu ev gülistan/ Çocuksuz ev kabristan.) (Çelik Şavk, 2018: 53), Balahuu üy, baktılıu üy. (Çocuklu ev, bahtlı ev.) (Çelik Şavk, 2018: 53), Balahuu üy, külkünün kutu/ Balasız üy, kubamıçtın cutu. (Çocuklu ev, gülmenin ruhu/ Çocuksuz ev, kıvancın kıtlığı.) (Çelik Şavk, 2018: 53)* atasözleri örnek olarak verilebilir. Bu kategorinin çocuk sahibi olma, çocuğa öğütler, kız çocuğuna verilen değer, erkek çocuğuna verilen değer, erkek çocuk-kız çocuk karşılaştırması alt kategorilerinde de atasözleri vardır. Ancak ana kategorideki atasözlerinin sayısı alt kategorilerdeki atasözlerinden fazladır. Erkek çocuğuna daha çok değer verildiği, kızdan üstün tutulduğu ve kız çocuğuna ilişkin görüşlerin daha çok olumsuz olduğu saptanmıştır. Bu durum, aşağıda verilen atasözlerinde görülebilir.

Calgız kız, çalama tuz/ Eki kız /Ermek kız /Üç kız, ata-enege küç kız. (Tek kız, kaya tuzu /İki kız, eğlencelik kız /Üç kız, ana baba için güç kız.) (Çelik Şavk, 2018: 90)

Törköndün (kızdın) törndö bolgonço, uuldun ulagasında bol. (Kız evinin baş köşesinde oturmakta, oğul evinin kapısında oturmak iyidir). (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 314)

Erkek çocuğuna verilen değer, aile soyunun devamıyla ilişkilendirildiği atasözleri de vardır: *Uuluñ össö urumga/ Kızıñ össö kırımga. (Oğlun büyüyünce soya/ Kızın büyüyünce uzağa.) (Çelik Şavk, 2018: 187), Uulu cuktun, muunu cok. (Oğlu olmayanın, nesli yoktur.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 320).*

Bir başka kategori olan anne baba-çocuk ilişkisi kategorisi için *Atağa okşop uul tuulbas, enege okşop kız tuulbas. (Babaya benzeyen oğul doğmaz, anneye benzeyen kız doğmaz.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 66) ve Bir ata-ene on balağa çıdayt./On bala bir ata-enege çıdayt. (Bir ana baba on çocuğa dayanır/ On çocuk bir ana babaya dayanmaz.) (Çelik Şavk, 2018: 67)* atasözleri örnek olarak verilebilir.

Bu kategorinin anne-kız çocuk ilişkisi, anne-çocuk ilişkisi, baba-erkek çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisi alt kategorilerinde de atasözleri yer almaktadır. Baba-çocuk, baba-erkek çocuk ilişkisine yönelik atasözleri ağırlıktadır. Bu durum örneklenilmeye çalışılmıştır: *Ata balası, ton cakası. (Babanın çocuğu, elbisenin yakası.) (Çelik Şavk, 2018: 33), Ataluu uul, kocoolu kul. (Babalı oğul, efendili kul.) (Çelik Şavk, 2018: 34).* Belirtilmesi gereken bir belirleme ise bir atasözünde *Atası boluşçaaktın kızı ıylak. (Babası üstüne titreyenin kızı sulu göz.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 68)* baba-kız ilişkisine değinilmesidir.

Diğer akrabalık ilişkileri ve rolleri kategorisindeki atasözleri, biri dışında, evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rollerine yöneliktir. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere atasözlerinde kız yeğen, elti, baldız, damat, dünür, bacanak, yenge, gelin, kayın, kaynata gibi akrabalık adlarıyla kurulan çeşitli akrabalık ilişkilerine ve rollerine yer verilmiştir.

Agayın tattuu bolso-at köp, abısın tattuu bolso, aş köp. (Akraban iyi olsa at çok, elti iyi olsa yiyecek çoktur.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 26)

Baca bacanı körsö başı kışıyat. (Bacanak bacanağı görürse kafası karışır.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 89)

Balsızdarı kelgende, küyöönün çeri cazılat. (Baldızları gelince, güveyinin can sıkıntısı dağılır.) (Çelik Şavk, 2018: 54)

Ceñenm bildi degençe, cer cüzü bildi deseñçi. (Yengem bildi demektense, yer yüzü bildi deseysin) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 156)

Dosondonun canı bir;/Kudandanın malı bir: (Ahbapların canı bir, dünürlerin malı bir.) (Çelik Şavk, 2018: 115)

Irduu-küyo, çırduu-kız. (Şarkıcı damat, kavgalı kız.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 200)

Katın albay, kayın al. (Hatun değil, kayın al.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 222)

Uul cakşısı-urmat, kelim cakşısı-kelbet. (Oğlan iyisi hürmet, gelin iyisi güzelliştir.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 320)

Kardeşler arasındaki ilişki kategorisi için *Atadan altoo tuulsa, ar calgızdık, başta bar. (Babadan altı tane olmuş, hepsinin düşüncesi başka başka.)* (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 66) ile *Aga-ini tattuu bolso at köp,/Ece-siñdi tattuu bolso aş köp. (Ağabey kardeş tatlı (barışık) olunca at çok/ Abla kardeş tatlı (barışık) olunca aş çok.)* (Çelik Şavk, 2018: 12) atasözü örnek olarak sunulabilir. Bu kategoride abla-küçük kız kardeş, ağabey-küçük erkek kardeş ve ağabey-küçük kardeş ilişkisine yönelik atasözleri de vardır.

Atan ölsö, taylak bar/ Komu cerde kalgan çok/ Aga ölsö ini bar/ Tonu cerde kalgan çok. (Deve ölünce, yavrusu var/ Havudu yerde kalmamış/ Ağabey ölünce erkek kardeşi var/ Elbisesi yerde kalmamış.) (Çelik Şavk, 2018: 35)

Ağa ordun ini basat. (Ağabey yerine kardeşi gelir.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 26)

Ece kiygendi sindi kiyet. (Ablası giyenin, bacısı da giyer.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 177)

Anne-babanın yeri ve değeri kategorisinde *Ata meken; ene, nur. (Baba sığınak; anne, ıyık)* (Çelik Şavk 33), *Atasız uul çetesiz/ Enesiz kız nikesiz. (Babasız oğul bakımsız/ Annesiz kız nikâhsız.)* (Çelik Şavk, 2018: 36) atasözleri örnek olarak verilebilir. Anne ile babanın yeri örneklerde de görülebileceği üzere karşılaştırmalı bir biçimde verilmiştir ve bu durum oldukça fazladır. Alt kategorilerde ise yalnızca annenin yerine ilişkin atasözleri yer almaktadır.

Ataluu bala arsız cetim,/Eneliüü cetim erke cetim. (Babalı çocuk arsız yetim/ Anneli yetim nazlı yetim.) (Çobanoğlu, 2004: 123)

Ene ölsö, törkündön kadir ketet. (Anne ölse, kız akrabasından hürmet gider.) (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 187)

Kırgız atasözlerindeki gibi çoklu akrabalık ilişkilerine, büyüğe saygıya ve kız akrabalara verilen değeri ilişkin atasözlerine de rastlamak olanaklıdır.

Ata-bala uruşat, aga-inilüü culuşat. (Baba-oğul tartışır, ağabey-kardeş dövüşür.)
(Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 65)

Altı kün açka kalsañ da atañdı sıyla. (Altı gün aç kalsan da babanı say.) (Çelik Şavk, 2018: 19)

Ceen el boyboyı,/Celke ton bolboyı. (Kız yeğenden soy olmaz/ Yele derisinden kürk olmaz. (Çelik Şavk, 2018: 100)

4. Özbek atasözlerine ilişkin belirlenmeler

Özbek atasözleri de incelendiğinde, tüm kategorilerde atasözlerinin olduğu belirlenmiştir. Ancak çok sayıda diğer akrabalık ilişkileri ve rolleri ile ilgili atasözleri yer almakta; diğer kategorilerdeki atasözleriyle arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Aşağıda, en fazla atasözünün yer aldığı kategoriden en az atasözünün yer aldığı kategoriye doğru sıralama yapılmıştır.

Diğer akrabalık ilişkileri ve rolleri kategorisinde kan yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rolleri ile ilgili yalnızca 6 atasözü belirlenmişken bunun yaklaşık 10 katı kadar evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rollerine yönelik atasözü saptanmıştır. Atasözlerinde nine, dede, torun, dayı, yeğen, hala, teyze, gelin, kaynana, kaynata, dünür, kayın, baldız, bacanak, elti, görümce, damat, enişte gibi birçok akrabalık adıyla kurulan çeşitli akrabalık ilişkilerine ve rollerine yer verilmiştir. Bu durum, aşağıda örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Bir tog'a yetti ota o'miga o'tar. (Bir dayı yedi baba yerine geçer.) (Mirzayev vd., 2005: 263)

Boja bojanı korsa, tişi qiçışadi. (Bacanak bacanağı görürse dişi sızlar.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 36)

Ovsınlar inoq bo'lsa, og'a-inilar chinoq bo'lmas. (Etiler iyi geçinse, abi kardeşin sırtı yere gelmez.) (Mirzayev vd., 2005: 265)

Qaynim qaymoq yog'im, qaynsinglim yurak dog'im. (Kaynım kaymak yağım, baldızım yürek yaram.) (Mirzayev vd., 2005: 269)

Qiz ammaga o'xshar, o'g'il- tog'aga. (Kız halaya benzer, oğlan dayıya.) (Mirzayev vd., 2005: 270)

Gelin ve dünür ile ilgili atasözlerinin sayısının fazla olduğu belirtilmelidir. Bu belirlemeye ilişkin örnek atasözleri sunulmuştur.

Quda bo'lsang, qul bo'lsa ham, siyla. (Dünür olursan, köle olsa bile, saygı göster.)
(Mirzayev vd., 2005: 271)

Sherikchilik bir yilchilik, qudachilik ming yilchilik. (Ortaklık bir yıllık, dünürlük bin yıllıktır.) (Mirzayev vd., 2005: 267)

Yaxshi kelin kelin, yomon kelin o'lim. (İyi gelin gelin, kötü gelin ölümdür.) (Mirzayev vd., 2005: 256)

Gelin-kaynana çatışmasını ortaya koyan atasözlerinin varlığının da üzerinde durulması gerekmektedir. Bu çatışma *Kelin kimxob kiyar, qaynona qarg'ab kuyar. (Gelin ipek giyer, kaynana beddua edip için için yanar.)* (Mirzayev vd., 2005: 251) ve *Qaynona qaynaydi, kelin qaynaydi. (Kaynana kaynar, gelin kaynar.)* (Mirzayev vd., 2005: 260) biçiminde örneklendirilebilir.

Çocuğun yeri ve değeri kategorisi için *Bolali uy bozor, bolasiz uy mozor*: (Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezardır.) (Mirzayev vd., 2005: 248) ile *Bolali uy jannat, bolasiz uy minnat*. (Çocuklu ev cennet, çocuksuz ev minnettir.) (Mirzayev vd., 2005: 248) atasözleri örnek olarak verilebilir. Bu kategorinin çocuk sahibi olma, çocuğa öğütler, çocuğun eğitimi, çocuk sevgisi, erkek çocuk-kız çocuk karşılaştırması alt kategorilerinde de atasözleri vardır. Bunlar arasında, çocuğun eğitimi ve çocuğa öğütlere yönelik atasözlerinin fazla olduğu saptanmıştır.

Bola aziz, odobi undan aziz. (Çocuk değerli, edebi daha değerlidir.) (Mirzayev vd., 2005: 160)

Bolani so'ksang, beti qotar, ursang, eti qotar. (Çocuğa sövsen yüzüzleşir; vursan, eti sertleşir.) (Mirzayev vd., 2005: 155)

Onangni kaftingda tutsang, singlingni boshingda tut. (Ananı avcunda tutsan, kız kardeşini baş üstünde tut.) (Mirzayev vd., 2005: 265)

Onañni otaña bepardoz körsatma (Ananı babanı makyajsız gösterme.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 22)

Anne-babanın yeri ve değeri kategorisindeki atasözlerinin neredeyse hepsinde, örneklerde de görülebileceği üzere, anne ile babanın karşılaştırılması yapılmıştır.

Farzand boqqan ota, jonni qoqqan ona. (Çocuğu besleyen baba, canını katan annedir.) (Mirzayev vd., 2005: 275)

Ota aql, ona idrok. (Baba akıl, ana idraktır.) (Mirzayev vd., 2005: 253)

Ota bilak, ona yurak. (Baba bilek, ana yürek.) (Mirzayev vd., 2005: 253)

Alt kategorilerde yalnızca annenin yerine ilişkin atasözleri yer almaktadır: *Ona, olam faxridir*. (Anne, dünya gururudur.) (Mirzayev vd., 2005: 253), *Onañ ögay bo'lsa, otañ öziñniki emas* (Anan üvey olsa baban seninki değildir.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 22).

Anne baba-çocuk ilişkisi için *O'gil qizniñ savdosi, ketga tegdi navdosi*. (Oğul-kızın sevdası, geridekilere (ana-babaya) değdi sopası.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 144) atasözü örnek verilebilirken; bu kategorideki atasözlerinin daha çok anne-çocuk ilişkisine yönelik olduğu da belirtilmelidir.

Bolanıñ barmoği oğrisa, onanıñ yuragi açıydi. (Çocuğun parmağı ağrisa ananın yüreği acır.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 59)

Ona yesa bolaga sut böludi. (Ana yerse çocuğuna süt olur.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 22)

Bu kategorinin baba-erkek çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisi alt kategorileri için *Ota hunari, bolaga meros*. (Baba sanatı, oğula mirastır.) (Mirzayev vd., 2005: 141), *Ota ğayratlı bölsa, bola ibratlı bölär*. (Ata gayretli olursa çocuk ibretli olur.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 29) atasözleri örneklenmiştir.

Kardeşler arasındaki ilişkiye yönelik az sayıda atasözü belirlenmiştir. Bu atasözlerinin de olumlu yönde bir ilişkiye işaret ettiği görülmüştür. Örnek atasözleri aşağıdaki gibidir.

Egaçım elakli bölđi, elagi tilakli bölđi (Ablam elekli oldu, eleği dilekli oldu.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 13)

İnisi borniñ irisi bor. (*Kardeşi olanın bahtı var.*) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 120)

Oğa-inin totuv bõlsa, ot köp, opa-siñil totuv bõlsa, osh köp. (Erkek kardeşler iyi geçinirse at çok olur, kız kardeşler iyi geçinirse aş çok olur.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 79)

Özbek atasözlerinde belirtilen kategorilerin yanı sıra çoklu akrabalık ilişkilerine ve öz olma-üvey olmaya yönelik atasözleri de vardır.

Ota-bola urishar, og'a-ini yulishar. (Baba oğul tartışır, abi kardeş yoluşur.) (Mirzayev vd., 2005: 265)

Kişi bolasiga kişmiş bersañ ham turmas, öz bolañniñ özagiga ursañ ham ketmus. (Başkasının çocuğuna kuru üzüm versen de durmaz, kendi çocuğunun tabanına vursan da gitmez.) (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 40)

5. Türkiye Türkçesindeki atasözlerine ilişkin belirlemeler

Son olarak Türkiye Türkçesindeki atasözleri incelenmiş ve tüm kategorilerde atasözleri saptanmıştır. En çok anne baba-çocuk ilişkisi ile ilgili atasözleri bulunmuştur. Aşağıda, en fazla atasözünün yer aldığı kategoriden en az atasözünün yer aldığı kategoriye doğru sıralama yapılmıştır.

Anne baba-çocuk ilişkisi kategorisi için *Anadan gören inci dizer; babadan gören sofraya yazar.* (Aksoy, 1993: 145) ile *Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofraya açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.* (Aksoy, 1993: 398) atasözleri örnek olarak sunulabilir. Bu kategorinin anne-kız çocuk ilişkisi, anne-çocuk ilişkisi, baba-erkek çocuk ilişkisi, baba-çocuk ilişkisi alt kategorilerinde de atasözleri yer almaktadır. Atasözleri daha çok anne-kız çocuk ilişkisine ve baba-erkek çocuk ilişkisine yöneliktir. Anne-kız çocuk ilişkisi için *Ana ile kız, helva ile koz.* (Aksoy, 1993: 146), *Anasına bak kızımı al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al.* (Aksoy, 1993: 147), *Kız anasından görmeden sofraya kaldırmaz.* (Sertel, 2014: 54) atasözleri; baba-erkek çocuk ilişkisi için de *Baba koruk (erik, ekşi elma) yer, oğlunun dişi kamaşır.* (Aksoy, 1993: 173), *Baba eder, oğul öder.* (Aksoy 173, 1993:), *Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş.* (Aksoy, 1993: 173) atasözleri örnek verilebilir.

Diğer akrabalık ilişkileri ve rolleri kategorisinin alt kategorileri olan evlilik yoluyla ve kan yoluyla kurulan akrabalık ilişkilerine yönelik atasözlerinin sayısı birbirine çok yakındır. Bu atasözleri; teyze, amca, dayı, hala, dede, torun, amca oğlu, gelin, elti, görümce, kaynana, damat gibi çeşitli akrabalık adlarıyla kurulmuştur. Kan yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rollerine yönelik atasözleri aşağıdaki gibi örneklendirilebilir.

Amca baba yarısı. (Aksoy, 1993: 159)

Dede (dedesi) koruk yer, torunun dişi kamaşır. (Türk Dil Kurumu, 2024)

Gelin olmayan kızın vebali amcası oğlunun boynuna. (Aksoy, 1993: 224)

Oğlan dayıya, kız halaya çeker. (Aksoy, 1993: 273)

Teyze, ana yarısıdır. (Aksoy, 1993: 295)

Evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri ve rolleri ile ilgili örnek atasözleri de aşağıda verilmiştir.

Elti eltiden kaçar, görümceler bayrak açar. (Aksoy, 1993: 214)

İç güveysi iç ağrısı. (Aksoy, 1993: 239)

Kaldın mı oğul eline, müdara eyle geline. (Aksoy, 1993: 248)

Kaynana öcü, oğlu cici. (Aksoy, 1993: 253)

Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar. (Aksoy, 1993: 253)

Çocuğun yeri ve değeri kategorisi için *Evladın var mı, derdin var.* (Aksoy, 1993: 220) ile *Evladı olmayanın merhameti olmaz.* (Sertel, 2014: 51) atasözleri örnek verilebilir. Bu kategorinin çocuk sahibi olma, çocuğa öğütler, çocuğun eğitimi, kız çocuğuna verilen değer, erkek çocuk-kız çocuk karşılaştırması alt kategorilerinde de atasözleri vardır. Bunlar arasında çocuğa öğütler ile kız çocuğuna verilen değere yönelik atasözlerinin diğerlerinden daha fazla olduğu görülmüştür. Örneklerden de anlaşılacağı üzere kız çocuğuna ilişkin görüşler daha çok olumsuz anlamdadır.

Ana ekmeğine kuru, ayranına curu denmez. (Sertel, 2014: 43)

Kızın var, sızın var. (Aksoy, 1993: 258)

Kızını dövmeyen dizini döver. (Aksoy, 1993: 258)

Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün. (Aksoy, 1993: 273)

Kardeşler arasındaki ilişki kategorisindeki atasözleri *Allah kardeşi kardeş, kesesini ayrı yarattı.* (Çobanoğlu, 2004: 79), *Kardeş kardeşi atmuş, yar başında tutmuş.* (Aksoy, 1993: 249), *Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.* (Aksoy, 1993: 249), *Kardeş kardeşin (hısım hısımın) ne öldüğünü ister; ne onduğunu.* (Aksoy, 1993: 249) biçiminde örneklendirilebilir.

Anne-babanın yeri ve değeri kategorisinde yalnızca annenin yeri alt kategorisinde atasözleri yer almakta ve bu durum aşağıda örneklendirilmektedir.

Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar. (Çobanoğlu, 2004: 62)

Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz. (Aksoy, 1993: 160)

Öksüz oğlan (çocuk) göbeğini kendi keser. (Aksoy, 1993: 276)

Türkiye Türkçesindeki atasözlerinde, öz olma-üvey olmaya (*Analık beyaza kara yamalık.* / Aksoy, 1993: 160; *Mal istersen bedeninden, evlat istersen belinden.* / Aksoy, 1993: 268) ve büyüğe saygıya (*Dört atanın dördü de hak.* / Aksoy, 1993: 207) ilişkin atasözlerine de rastlanmıştır.

6. Türk dünyasındaki atasözlerinin karşılaştırılması

Çalışma kapsamındaki Türk dünyası atasözlerinden erkek çocuğuna kız çocuğundan daha fazla değer verildiği anlaşılmış olsa da Kazak ve Kırgız atasözlerinde bu durum daha belirgindir. Yalnızca Kırgız atasözlerinde baba-kız ilişkisine değinen bir atasözünün olması hususunun altı çizilmelidir. Erkek çocuğun, kız çocuğundan daha üstün tutulması ataerkil bir toplum düzeninin göstergesi olarak kabul edilebilir. Ögel (2001: 250-251) Türk kültüründe “kız çocuk, erkek çocuk arasında pek ayırım olmasa da erkek çocuğuna biraz daha özen gösterildiğini” belirtmiştir. Savcı (1973) benzer olarak soyu erkek çocuğunun devam ettirmesinden dolayı erkeğe biraz daha önem verildiği görüşündedir. Ancak bütün atasözlerinin ulusun genel olarak benimsediği bir yargı taşımadıkları, toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmeyebildiği de belirtilmelidir (Üstüner, 2002).

Özbek atasözlerinde kardeşler arasında olumlu yönde ilişkiler vurgulansa da genel olarak Türk dünyası atasözleri, akrabalık ilişkilerinin bazılarının olumlu yönde; bazılarının ise olumsuz olduğunu dile getirmektedir. Çevik (2006: 441) aynı durum ya da olay karşısında birbirine zıt, birbirleriyle çelişen yargılar ifade eden atasözlerinin olduğunu altını çizer; ona göre “bu çelişkiler, zıtlıklar sadece atasözlerinde değil bir bütün olarak insan yaşamında yer almaktadır”. Oy (1991) ise bunun “atasözlerinin her durum ve olayı, her türlü davranışı, ortamdaki ortama değişen yönleriyle nüanslı olarak anlatabiliyor olmasından kaynaklandığını” ifade eder. Bu tür atasözlerinin varlığını, Başgöz (1995: 82) ise “tarih içinde değişik din ve mezhep grupları, değişik toplumsal sınıflardaki insanlar, kadın ve erkek toplulukları anlamları ters düşen atasözleri yaratabilir” biçiminde gerekçelendirir. Çobanoğlu (2004: 32) bu durumu akrabalık ilişkileri bağlamında özelleştirerek “akrabalık ilişkilerinin çok yönlülüğünden dolayı atasözlerinin bu ilişkilerin hem olumlu hem olumsuz yönlerine işaret ettiğini” belirtir. Dolayısıyla ilişkilerin olumsuz yönlerine işaret eden, birbiriyle çelişen yargılar ifade eden atasözleri bulunmakta; ancak bunlar doğru yorumlanmaya, kullanıldığı sosyo-kültürel bağlamda değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

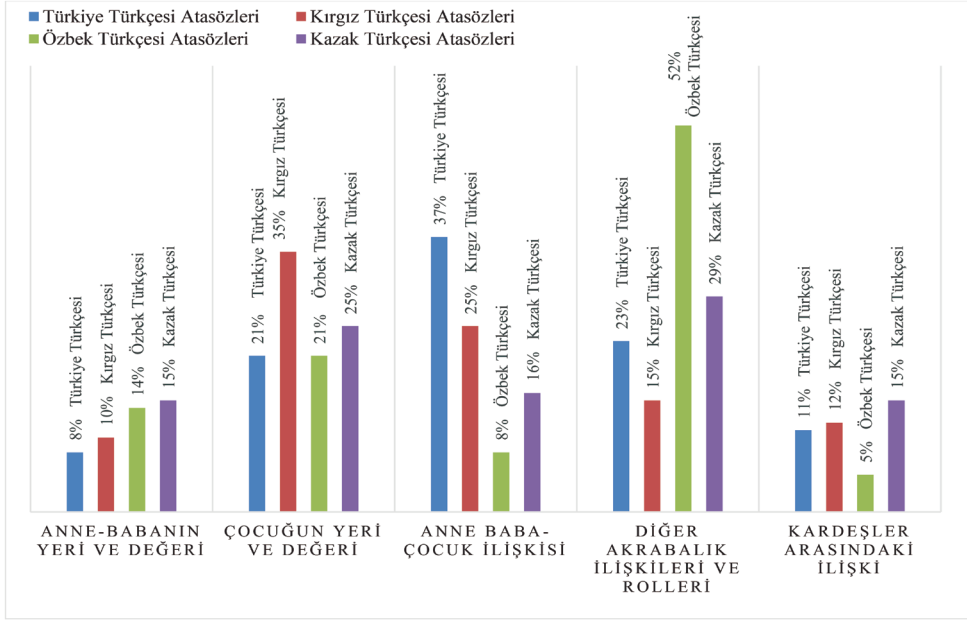
Kazak atasözleri sayı bakımından Kırgız, Özbek ve Türkiye Türkçesindeki atasözleri arasında ilk sırayı almaktadır. Aksan (2006: 143) bu atasözlerinin “Kazaklardaki aile yapısı ve insan ilişkileri açısından Türk kimliğini yansıtan örnekler içerdiğini” dile getirmiştir. Ağabey-küçük kardeş ilişkisiyle ilgili atasözlerinin diğer toplumların atasözlerinden fazla olması da Gürsu’ya (2009) göre Kazak toplumunda ataerkil aile yapısının etkili olduğundandır.

Evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkilerine ve rollerine yönelik atasözleri, Kazak ve Özbek atasözleri içerisinde öne çıkmaktadır. Bu durum, özellikle bu iki toplum için aile kurmanın yalnızca iki kişi arasında olmadığını; ailenin diğer üyelerinin de ilişki içinde ve rol sahibi olduğunu göstermektedir.

Belirtilmesi gereken bir başka durum ise ortak atasözleridir. Ortak atasözleri şu biçimde örneklendirilebilir: Bir Kazak atasözü olan *Balah üy gülstan, balasız üy köristan*, Kırgız atasözlerindeki anlamca örtüşen *Balahuu üy külüstön, /Balasız üy körüstön*’dür. Kırgız atasözlerindeki *Ata-bala uruşat, aga-inilüü culuşat*, Özbek atasözlerindeki anlamca örtüşen *Ota-bola urishar, og ‘a-ini yulishar*’dır. Türkiye Türkçesinde bir atasözü olan *Oğlan dayıya, kız halaya çeker*, Özbek atasözlerindeki anlamca örtüşen *Qiz amмага o ‘xshar, o ‘g ‘il-tog ‘aga*’dır. Kazak atasözlerindeki *Balah üy bazar, balasız üy mazar*, Özbek atasözlerindeki anlamca örtüşen *Bolali uy bozor, bolasiz uy mozor*’dur.

Türk dünyası atasözlerinin kategoriler temelinde de karşılaştırılması yapılmış ve Grafik 1’de görüldüğü üzere; anne-babanın yeri ve değeri kategorisinde en fazla yüzdeye sahip olanın Kazak atasözleri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Özbek atasözleri de buna yakın yüzdeye sahiptir. Çocuğun yeri ve değeri kategorisinde Kırgız atasözlerinin yüzdesinin diğerlerinden fazla olduğu görülmektedir. Anne baba-çocuk ilişkisinde Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin yüzdesi diğerlerinden fazladır. Diğer akrabalık ilişkileri ve rolleri kategorisinde Özbek atasözlerinin yüzde olarak ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Kardeşler arası ilişki kategorisinde ise Kazak atasözlerinin yüzdesinin diğerlerinden fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 1. Kategoriler Açısından Atasözlerinin Genel Görünümü

Kadın, erkek, adam, karı, koca, eş, hanım, er sözcükleriyle kurulan Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkiye Türkçesindeki atasözleri üzerine yapılan değerlendirmede, kadının daha çok anne, eş ve kız kardeş rolleriyle birlikte verildiği; erkeğin ise daha çok baba, eş ve büyük kardeş rolleriyle ilişkilendirildiği görülmüştür. Karı-kocanın birbiriyle ilişkisine değinen pek çok atasözü de bulunmaktadır. Bu saptamaya ilişkin *Astıñda atın bolsa arğımaq ne kerek? Jaqsı qatınıñ bolsa ujmaq ne kerek? (Altında atın varsa küheylan ne gerek? İyi eşin varsa cennet ne gerek?)* (Gürsu, 2017: 305), *Erge jaqqan äyel, elge de jağadı. (Kocasına hayırlı olan kadın, halka da hayırlı olur.)* (Gürsu, 2017: 344) atasözleri Kazak atasözlerine; *Balan paydaluu bolso, /Aştıgıñ aydaluu. /Katnıñ cakşı bolso, /Malın baylanuu. (Çocuğun faydalı ise/ Ekinin ekilmiş/ Karın iyi ise/ Hayvanın besiyeye konmuş.)* (Çevik Şavk, 2018: 54), *Katın camanı er koruyt, er camanı cer koruyt. (Hatunun kötüsü eri korur, erin kötüsü yer korur.)* (Güngör ve Cailova Güngör, 1998: 223) Kırgız atasözlerine; *Bir xotinniñ hiylası qırq eşakka yuk bölär. (Bir kadının hilesi, kırk eşeğe olur.)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 46), *Er-xotin qoş hökiz. (Karı-koca çift öküzdür.)* (Yoldaşev ve Gümüş, 1995: 120) Özbek atasözlerine ve son olarak *Ana yılan, sözü yalan, karı çiçek, sözü gerçek.* (Aksoy, 1993: 161), *Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar.* (Aksoy, 1993: 160) Türkiye Türkçesindeki atasözlerine örnek verilebilir.

Sonuç

Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin akrabalık ilişkileri ve rolleri açısından incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada; atasözlerinin hangi anlam kategorisinde yer aldığı belirlenmiştir. İlişkilerin ve rollerin atasözlerine nasıl yansıdığı ile atasözlerindeki ortaklıklar ve farklılıklar ortaya koyulmuştur. Nitel olan bu araştırmada, verilerin içerik çözümlenmesiyle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Kazak atasözleri içinde en çok diğer akrabalık ilişkileri ve rollerine yönelik atasözleri bulunmaktadır. Bunu, çocuğun yeri ve değeri ile anne-baba çocuk ilişkisine yönelik atasözleri izlemektedir. Kategori bağlamında ise anne-babanın yeri ve değeri ile kardeşler arası ilişki kategorisinde Kazak atasözleri ön plana çıkmaktadır. Ağabey-küçük kardeş ilişkisiyle ilgili atasözlerinin fazla olması, ağabeyin Kazak toplumunda önemli bir konumda olduğunu ve ona verilen değeri ortaya koymaktadır. Baba-çocuk ilişkisine yönelik atasözlerinin çokluğu da Kazaklarda babanın, çocuklarla ilişki bağlamında kilit bir konumda olduğunu vurgulamaktadır. Dayı-yeğen bağına ortaya koyan birçok atasözünün varlığı ise Kazak toplumunda anne tarafındaki akrabalara verilen önemi ve Kazakların belirli bir dönemde anaerkil aile düzenini deneyimlediklerini göstermektedir.

Kırgız atasözleri içinde en çok çocuğun yeri ve değerine ilişkin atasözleri yer almaktadır. Kategori bağlamında bakıldığında da çocuğun yeri ve değeri kategorisinde Kırgız atasözlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Anne-baba çocuk ilişkisine ve diğer akrabalık ilişkilerine yönelik atasözlerinin de sayısı fazladır.

Özbek atasözlerinde en çok diğer akrabalık ilişkileri ve rollerine yönelik atasözlerinin yer aldığı görülmüştür. Kategori bağlamında incelendiğinde de yine bu kategoride Özbek atasözlerinin ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunu, çocuğun yeri ve değeri ile anne-babanın yeri ve değerine ilişkin atasözleri izlemektedir. Kardeşler arasında olumlu yönde ilişkileri ifade eden Özbek atasözleri, kardeşlik bağlarının güçlü olduğunu göstermekte ve bunun devamının sağlanması için öğüt vermektedir. Benzer bir durumla çocuğa öğütlere yönelik ve çocuğun eğitimine ilişkin atasözlerinde de karşılaşmaktadır. Gelin-kaynana çatışması ve gelinle ilgili atasözleri; Özbek toplumunun geline yönelik genellikle olumsuz görüşlere sahip olduğu bilgisini vermektedir. Gelin ya da damadın ailesi yani dünürlerle ilgili görüşler ise olumludur ve Özbeklere göre dünürlere saygı gösterilmesi gerekmektedir.

Türkiye Türkçesindeki atasözleri içerisinde en fazla anne-baba çocuk ilişkisine yönelik atasözleri yer almaktadır. Kategori bağlamında da anne-baba çocuk ilişkisi kategorisinde Türkiye Türkçesindeki atasözleri öne çıkmaktadır. Bunu, diğer akrabalık ilişkileri ve rollerine, çocuğun yeri ve değerine ilişkin atasözleri izlemektedir. Atasözlerinde sıklıkla anne-kız çocuk ve baba-erkek çocuk ilişkisine vurgu yapılması; annenin kız çocuk, babanın da erkek çocuk için rol model olması durumuyla ilişkilendirilebilir.

Genel bir değerlendirmeye Türk dünyası atasözlerinde annenin yeri ve değeri bir başkadır ve o, kutsallaştırılmış bir varlık olarak ifade edilmektedir. Sevgi ve saygı gösterilmesi gereken annenin hakkının ödenemeyeceği, yeri dolduramayacağı anlatılmaktadır. Annenin soyun devamını sağlamak, çocuk yetiştirmek, çocuğu terbiye etmek ve korumak, onun rol modeli olmak, fedakârlık göstermek vb. görev ve sorumlulukları vardır.

Türk dünyası atasözlerinde erkek çocuğuna daha fazla değer verildiği ve kız çocuğundan üstün tutulduğu görülmüştür. Bu sonuç; baba-erkek çocuk ilişkilerinden, erkek çocuk-kız çocuk karşılaştırmalarından, ağabey-küçük erkek kardeş ilişkilerinden ve aile soyunun öneminin erkek çocuğuna verilen değerle bağdaştırılması ile erkek çocuğunun babanın görevini yürütme, soyu devam ettirme sorumluluğundan çıkarılmıştır.

Türk dünyası atasözlerinde kadın; anne, kız kardeş, eş rolleri ile erkek; baba, büyük kardeş, eş rolleri ile öne çıkmaktadır. Kadın ve erkeğin aile içindeki bu konumu, toplumun bakış açısını

ve onlardan beklentilerini anlamak için değerli bir kaynaktır. Karı-koca ilişkilerine yönelik bilgi içeren birçok atasözüne de rastlanmaktadır. Bu atasözleri, Türk kültüründe evliliğin büyük öneme sahip olduğunu göstermekle birlikte ataerkil bir toplum düzenine de işaret etmektedir. Kadının rolü, daha çok eşine ve çocuğuna göre şekillenmektedir. Dolayısıyla atasözleri, toplumsal cinsiyet rollerine yönelik değerlendirmede bulunmaya olanak tanımaktadır.

Türk dünyası atasözleri akrabalık ilişkileri, akrabalık bağı içindeki rolleri, sorumlulukları; daha küçük bir ilişki birimi olan aile yapısı, aile içi ilişkiler ve rolleri ayrıntılı bir biçimde ifade ederek Türk dünyasındaki öneminin altını çizmektedir. Değerli bir kaynak olarak toplumsal ve kültürel değerleri, normları yansıtarak bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda genç kuşaklara öğüt verme amacı taşımaktadır. Bu yönüyle eğitici bir işleve sahiptir. Deneyim, gözlem ve yaşantılarla elde edilen bilgileri aktararak onlara aile ve akrabalık değerlerini ve bu değerlere derinden bağlılığı öğretmektedir. Böylelikle toplum ve ülkü birliğine, beraberliğine, dayanışmasına katkı sağlamaktadır.

Türk dünyası atasözlerinde bazı farklılar olsa da daha çok benzerliklerin hatta aynı anlamdaki ortak atasözlerinin varlığı, Türk dünyasının ortak mirasını ve ulusal kimliğini ortaya koymakta; dil ve kültür ortaklığını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın sonuçları; ortak kültürel miras ile ilgili somut veriler elde edilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte atasözlerine farklı bakış açılarıyla yapılacak karşılaştırmalı çalışmalara da veriler sunmaktadır. Kültürel bellek, benlik ve bilinci zaman ve mekân ötesine taşıma işleviyle Türk dünyasının ortak bir unsuru olarak atasözlerinin daha çok incelenmesi gerektiği açıktır. Yapılacak çalışmalarda atasözleri farklı konular çerçevesinde, farklı bakış açılarıyla ele alınabilir. Türk dünyasındaki diğer devletlerin atasözleri de çalışmalara dâhil edilebilir.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale, orijinal veriler temelinde hazırlanmış özgün bir araştırma makalesidir. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olup başka bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiştir. Yazar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuştur.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Etik komite onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Finansal destek: Bu araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This article constitutes an original research paper based on original data. It has neither been published previously nor submitted for publication elsewhere. The author has adhered to ethical principles and guidelines throughout the research process.

Authors' contributions: The article is authored solely by one individual.

Ethics committee approval: Ethical committee approval is not required for this study.

Financial support: No financial support was obtained for this research.

Conflict of interest: There is no potential conflict of interest in the study.

Kaynakça

- Abay Çelik, Z.E. (2023). Türkçedeki atasözlerinde aile ve aile içi ilişkiler. *Journal of History School*, 62, 489-511. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67706>
- Adilbekova, E.S., vd. (2021). Türkiye Türkçesinde ve Özbek Türkçesinde akrabalık adlarıyla kurulan atasözlerinin incelenmesi. *İsaayı Ünversitetiniñ Habarshysy*, 119(1),198-208. <https://doi.org/10.47526/habarshy.vi1.393>
- Aksan, D. (2006). *Anadilimizin söz denizinde*. Bilgi.
- Aksan, D. (2011). *Türkçenin zenginlikleri incelikleri*. Bilgi.
- Aksan, D. (2021). *Türkçenin sözcük varlığı*. Bilgi.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. Kapı.
- Altunsoy, S. (2022). *Özbek Türkçesindeki aile kavramı ile ilgili atasözlerinin anlam bilimi ve söz dizimi açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başgöz, İ. (1995). Bir atasözümüzün yedi yüz yıllık tarihi, *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri (Ankara 1-7 Temmuz 1993)* 79-84. Kültür Bakanlığı.
- Baykara, T. (2001). *Türk kültür tarihine bakışlar*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Kültür Merkezi.
- Boratav, P.N. (1982). *Folklor ve edebiyat 1*. Adam.
- Borodavchenko, V. (2018). *Türkiye Türkçesi atasözleri ve deyimlerinde aile ve akrabalık anlayışı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, M. (2006). Anlamca çelişen ve olumsuz yargı bildiren atasözleri. *folklor/edebiyat Dergisi*, 12(48), 433-444.
- Çevik, M. (2019). Bir atasözünün tarih içindeki değişimleri üzerine tespit ve değerlendirmeler. *Türklük biliminde gür bir ses Prof. Dr. İsa Özkan'a Armağan*. İ. Dilek ve İ. Kalenderoğlu (Ed.) Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 341-350.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Diyanbayeva, M. (2018). Kırgız atasözlerinde kadın ve toplumdaki yeri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 59, 61-70.
- Durbilmez, B. (2021). *Türk dünyası kültürü 1*. Ötüken.
- Erdem, A. (2022). Akrabalık kavramları bağlamında Özbek atasözleri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 17 (1), 37-53. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.54227>
- Gülensoy, T. (1974). Altay dillerindeki akrabalık adları üzerine notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten*, 21-22 (1973-1974), 283-318.
- Gürsu, U. (2009). *Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi] İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi atasözlerinde akrabalık bildiren kelimeler ve duygu değerleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1726-1746.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Millî kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kılınç, O. (2012). *Türkçe ve Kırgızcadaki Akrabalık Terimlerinin Atasözü ve Deyimlere Yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.

- Oy, A. (1991). Atasözü. *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, 4, 44-46.
- Ozharova, A. ve Jakypbekova, M. (2021). Kazak ve Türk ailesiyle ilgili anlamsal atasözleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi*, 2(1),101-112.
- Ögel, B. (2001). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Savcı, K. (1973). *Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadını*. Cihan.
- Uçar, İ. ve Doğruer, N. (2016). Kazak Türkçesinde aile bireyleri ile ilgili atasözleri üzerine bir çalışma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 94-107. <http://dx.doi.org/10.7884/teke.603>
- Usubova, G. (2017). *Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesindeki akrabalıkla ilgili atasözleri üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üstüner, A. (2002). Olumsuz yargılı atasözleri. *Türk Dili*, 83 (601), 35-42.
- Yatağan, M. (2010). *Özbek halk atasözleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeraliyev, Z. (2015). *Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yakın akrabalık isimleri ile kurulan atasözleri üzerine bir inceleme denemesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İncelenen Sözlükler

- Aksoy, Ö.A. (1993). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İnkılap.
- Çelik Şavk, Ü. (2018). *Kırgız atasözleri*. Türk Dil Kurumu.
- Güngör, A. ve Cailova Güngör, A. (1998). *Kırgız atasözleri*. Engin.
- Gürsu, U. (2017). *Kazak atasözleri*. Türk Dil Kurumu.
- İsmail, Z. ve Gümüş, M. (1995). *Türkçe açıklamalı Kazak atasözleri*. Engin.
- Mirzayev, T., vd. (2005). *O'zbek xalq maqollari*. S. Turdimov (Ed.)Sharq Nashriyot.
- Sertel, A. (2014). *Konularına göre atasözlerimiz*. Eşik.
- Yoldaşev, İ. ve Gümüş, M. (1995). *Türkçe açıklamalı Özbek atasözleri*. Engin.

Elektronik Kaynaklar

- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO). *Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi* (17 Ekim, 2003). Erişim adresi: www.unesco.org.tr/Pages/181/177/ (10.08.2024)
- Türk Dil Kurumu. *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/> (17.03.2024)
- Türk Dil Kurumu. *Güncel çevrim içi sözlüğü*. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/> (17.03.2024)

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).